

Ян з Мышы

Набліжаюцца вялікія ўгодкі нашага земляка, выдатнага паэта, пачынальніка новай беларускай літаратуры. Аргкамітэт абвясціў праграму правядзення Чачотавага юбілею, центрам якога выбраныя Малюшыцы — веска ў Карэліцкім раёне. Я ўсё ж такі лічу, што свята павінна стаць агульнарэспубліканскім, і нейкія урачыстасці, навуковыя чытанні павінны адбыцца ва ўсіх мясцінах нашай Бацькаўшчыны, з якімі так ці інакш быў звязаны Ян Чачот. І, на мой погляд, нельга абмінуць Баранавіцкі раён, берагі ўслаўленай ім рэчкі Мышанкі.

Калі зазірнуць у радаводныя справы Чачота, высвятляецца, што гэты праваслаўны шляхецкі род вядомы з XVI стагоддзя. Тая ягоная галіна, з якой паходзіў знакаміты паэт, вырасла недалёка ад мястэчка Моўчадзі, што цяпер у Баранавіцкім раёне. Высвятляюцца вельмі важныя факты з радаводу Чачотаў. У 1514 годзе, у выніку чарговай вайны, Маскоўскай дзяржавай быў захоплены Смаленск. Смаленская шляхта, якая не жадала быць падданымі Масковіі, падалася ў глыб ВКЛ і, вядома, звярнулася да вялікага князя, каб атрымаць кампенсацыю за страчаную маёмасць. І сярод гэтай шляхты быў баярын Белік, як не пазней 1524 года атрымаў у наваколлі мястэчка Моўчадзь шэраг пусткаў зямлі. На гэтых пустках з цягам часу паўстаў двор Ярашова, а затым і вёсачка Ярашова, якая на сённяшні дзень не існуе. Баярын Белік не пакінуў нашчадка па мужчынскай лініі. У яго была адзіная дачка, якая пабралася шлюбам з Васілём Чачотам. Вядома, што тэта быў праваслаўны шляхціч. Пасля смерці свайго цесця ён у 1545 годзе звярнуўся да вялікага князя Жыгімонта, каб той пацвердзіў ягоныя правы на маёнтак Ярашова, што і было зроблена ў тым жа годзе. І вось менавіта з Васіля Чачота і вядзецца адлік усяго роду. У Васіля Чачота было чацвёрта сыноў: Фёдар — ад першай жонкі, ды трое — ад другой. Іх нашчадкі ў пошуках маёмасці і пасадаў перасяляюцца на Наваградчыну, Гарадзеншчыну, Віленшчыну. І менавіта ў сярэдзіне XVII стагоддзя адзін з Чачотаў набыў маёнтак Русоцін у Наваградскім павеце. (Моўчадзь і Ярашова знаходзіліся ў Слоніцкім павеце.) Менавіта з гэтай Русоцінскай лініі і паходзяць продкі Яна Чачота.

Гэта дакладна ведаў і сам Ян Чачот. Калі заглянуць у яго радаводную справу, бачна, што Чачот сабраў вялікую колькасць документаў і пра Васіля Чачота, і пра ягоных нашчадкаў. І ён цудоўна ўяўляў сваё паходжанне. Вядома, што Васіль Чачот па бацьку зваўся Данілавічам. Вось чаму Чачотаў часам называюць Чачоты-Данілевічы. Праўда, невядома, адкуль паходзіць Даніла Чачот, але несумненна, што гэта была праваслаўная шляхта. Каталіцтва Чачоты прынялі, як і большасць нашай шляхты, у пачатку — сярэдзіне XVII стагоддзя. Гэта пацвярджаецца документамі. Ярашоўскія

Чачоты хавалі сваіх памерлых на цвінтары Маўчадскага касцёла. Але ў той жа час яны рабілі падараванні і уніяцкім касцёлам. Мяркую, што яны добра памяталі сваё праваслаўнае паходжанне, але і нейкая сувязь з уніятамі, прыхільнасць да уніі ў іх усё ж такі была. Вядомы баранавіцкі краязнаўца А. Шоцкі выказаў меркаванне, што дзяцінства Чачота прайшло ў фальварку Рэпіхава, які знаходзіцца за Ляхавічамі. Аднак давайце ўважліва паглядзім на творчасць Яна Чачота. Ні ў адным з усіх вядомых паэтавых твораў ды ў іншых матэрыялах Ян Чачот нідзе не згадвае гэты фальварак. Гэта павінна нас насцярожыць. І мяне ў свой час гэта насцярожыла, калі я ўважліва знаёміўся з матэрыяламі пра жыццё і дзейнасць Яна Чачота. Больш таго, паэт нідзе не згадвае Малышычы. Творчая спадчына нашага земляка падказвае — так сцвярджае і Кастусь Цвірка, — што Чачотава дзяцінства прайшло недзе ў ваколіцах Баранавіч, недзе на берагах ціхаплыннай Мышанкі, пра якую з такім захапленнем пісаў паэт.

Літаральна пяць гадоў я шукаю іншыя пацвярджэнні свайго меркавання, што дзяцінства Яна Чачота прайшло ў самой Мышы (Новай Мышы). Даказаць гэта документамі асабліва важна для разумення ўсёй паэтавай творчасці. Увогуле той перыяд жыцця пачынальніка новай беларускай літаратуры адыграў вырашальную ролю ў ягоным грамадзянскім станаўленні, у ягоным свядомым выбары — стаць абаронцам пакрыўджанага селяніна-беларуса. І менавіта такая шчырая любоў, спагада да беларуса-селяніна магла зарадзіцца ў юначым узросце. Варта нагадаць, што ў той час Мыш — гэта буйнейшае мястэчка Навагарадчыны. Менавіта тут адбываліся штотыднёвыя кірмашы, на якія збіраліся навакольныя сяляне, ад якіх ён мог чуць нашу цудоўную гаворку, нашыя цудоўныя паданні. Дарэчы, паданне аб Мышы ён пачуў менавіта тут і паклаў у аснову знакамітай балады «Мышанка».

Таму высвятленне месца ягонага дзяцінства вельмі важнае для нас. Там, у дзяцінстве, — пачаткі яго свядомасці, беларускага патрыятызму. І я гэта адчуваў, я гэта разумеў і таму лічыў яго мышанінам, але не хапала пацвярджэнняў дакументальных. Два гады таму мне пашчасціла натрапіць у Віленскіх архівах на інвентар маёнтка Новая Мыш. На пачатку XVIII стагоддзя графства Мыш належала апошняму навагарадскаму ваяводу Юзафу Несялоўскаму. Вядома, што Несялоўскі не здаваў свае маёнткі ў арэнду. Ён кіраваў імі непасрэдна сам, але праз прызначаных эканоміаў. Дакладна вядома, што 23 красавіка 1803 года, калі Яну не было яшчэ і чатырох гадоў, ягоны бацька Тадэвуш Чачот становіцца эканомам маёнтка Новая Мыш. Сям'я Чачотаў жыла ў Мышы да 1815 года. Менавіта тут, у мясцовым, мышскім, касцёле быў ахрышчаны паэтаў брат Пётр.

Калі я вельмі ўважліва перачытваў баладу «Мышанка», я пераконваўся, што яна, як ніякая іншая балада, насычана мікратапонімамі, некаторыя з якіх існуюць і сёння. Шэраг з іх цяпер зніклі, але ў ранейшых дакументах —

другой паловы XIX стагоддзя — яны яшчэ згадваюцца. Ян Чачот апісаў старое замчышча былога замка Хадкевічаў, іншыя навакольныя мясціны, апісаў трапна. Ствараецца ўражанне, калі выходзіш у ваколіцы Мышы, што побач стаіць Ян Чачот і расказвае баладу.

Таму я лічу, што пытанне, якое займае мяне даўно, вырашана: дзяцінства Яна Чачота прайшло ў Новай Мышы. Я нагадаю яшчэ іншыя мясціны Баранавіцкага раёна: Вольна, Бартнікі, Туганавічы, з якімі непасрэдна быў звязаны Ян Чачот. Менавіта тут ён пісаў і складаў апошнія зборнікі беларускага фальклору, тут былі напісаны ягоныя апошнія прадмовы да гэтых зборнікаў. Больш таго, нагадаю, што ў Адольфа Кабылінскага ў Цешаўлі, што недалёка ад Новай Мышы, былі знойдзены балады Яна Чачота.

І яшчэ адно. Калі чытаеш вершы Яна Чачота, то бачыш, што паэт быў заклапочаны пашырэннем п'янства. Да тых, хто часта сядзіць у карчме, хто прапівае апошні грош, звяртаўся Ян з Мышы:

Не на тое Бог стварыў

Каб ты толькі еў і піў,

Але што бы працаваў, баранаваў, і араў...

У поле, у поле дзетанькі,

У поле, у поле дзеванькі...

А было чаму турбавацца. Бо ў той час жыцця Яна Чачота ў Мышы існавала 11 корчмаў. Узнікае пытанне, ці не тут ён бачыў гэтую агідную з'яву ў жыцці нашага сялянства, ці не тут вытокі яго жалю і турбот аб лёсе свайго народа, з якім ён звязаў свой лёс.

Таму, калі ўсё гэта ўзважыць, то, канешне, найбольшае права прыняць свята, урачыстасці 200-х угодкаў нашага знакамитага земляка мае, канешне, Баранавіцкая зямля.

Дзеля ўшанавання памяці Яна Чачота сябры Таварыства беларускай мовы працуюць ужо не адзін год. На нашу просьбу скульптар Александр Шатэрнік стварыў скульптурны вобраз паэта. Гэты бюст Яна Чачота пастаўлены ў школе пасёлка Жамчужны. Сабраныя нейкія сродкі, каб у Новай Мышы адкрыць помнік Яну з Мышы — Яну Чачоту. На жаль, гэтых сродкаў недастаткова. Без дапамогі ўладаў мы не зможам завяршыць гэтую працу. І хацелася б, каб дапамог нам Арганізацыйны камітэт. Я лічу, што ён павінен звярнуцца да ўладаў, каб у чэрвені мы, грамадскасць Беларусі, грамадскасць Баранавіцкага раёна ўрачыста адкрылі гэты помнік.

Васіль ДУБЕЙКА, дырэктар
Цешаўлянскай сярэдняй школы,
старшыня Баранавіцкай гарадской
Рады ТБМ, краянаўца.